

(© Nationaal Archief)

Een opmerkelijk bezoek

Op patrouille in Suriname na de Tweede Wereldoorlog

ELLEN KLINKERS

Militairen staan voor een woning in het dorp Mata, een Arowakken- ofwel Lokono-gemeenschap in Suriname. Een man deelt vruchten uit aan de jonge militairen. Ze staren naar het onbekende in hun hand, anderen zien toe. Wij kijken tegen de rug van de man die blootsvoets in de schaduw onder het pinadak staat. Het contrast is groot tussen hem en de volledig uitgeruste militairen die buiten in het licht staan en die we frontaal aankijken. De lemen potten in de woning en de palmen op de achtergrond versterken het beeld van een tropische omgeving. Een stukje verder loopt nog een militair.

Het is een wonderlijk beeld. Waarom staan al die militairen, uitgerust in uniform, voor het huis van de man? Door het perspectief van waaruit de foto is genomen, is het alsof we met hem meekijken naar de militairen tegenover ons. Is dit nu een typisch beeld van koloniale macht en controle? De man lijkt kwetsbaar en onbeschermd, of juist niet? De jonge militairen kijken nieuwsgierig en aandachtig, terwijl ze de gift accepteren. Een gift gaat over reciprociteit, schreef de Franse socioloog Marcell Mauss al in 1925.¹ De gever en ontvanger gaan een verbintenis aan – misschien wel onbewust –, waarbij de ontvanger iets terug zal geven; vertrouwen, veiligheid en vriendschap bijvoorbeeld. Wat is er aan de hand? Wat vertelt deze foto over de Nederlandse militaire aanwezigheid in Suriname?

De jaren na de Tweede Wereldoorlog vormden een overgangperiode en een tijd van veranderende machtsverhoudingen in de koloniale wereld. In Suriname vond die verschuiving vrij geruisloos plaats, in de marge van de onafhankelijkheidsoorlog die in Indonesië woedde.

Op zoek naar illustraties voor het boek *De troepenmacht in Suriname* zag ik deze foto, die voor mij die stille transitie verbeeldde.

Jongemannen in een voor hen vreemde wereld, ergens laverend tussen het machtsvertoon van de patrouillerende militair en de geïnteresseerde passant die wat wil leren van zijn gastheer. Het was niet zozeer dat de foto het verlossende antwoord gaf op een knellende onderzoeksvraag, maar het beeld maakte mij nieuwsgierig en riep vragen op. Het beantwoorden van die vragen was een ontdekkingstocht die maar weer eens liet zien hoeveel informatie een beeld kan geven of juist voor de kijker verborgen kan houden.

Foto's tonen, zoals Susan Legêne verwoordt, een ogenschijnlijke werkelijkheid die de geschiedenis niet per se dichterbij brengt dan andere vormen van verbeelding.² Zeker, een foto is het bewijs van een relatie tussen het gerepresenteerde en de 'werkelijkheid', maar om een beeld te begrijpen is meer informatie nodig. Wat bepaalde de keuze van het onderwerp en het moment van de opname of serie opnames? Werd de opname gepubliceerd? Wat is er op de foto te zien en wat ontbreekt er? Laten we beginnen met de maker, de fotograaf Willem van de Poll (1895-1970).

Het perspectief van Van de Poll

Van de Poll was een gedreven fotograaf. Hij liet meer dan 29.000 foto's na. In 1919 verruilde hij zijn baan bij de politie voor een studie aan de gerenommeerde foto-opleiding van de *Graphische Lehr- und Versuchsanstalt* in Wenen. In de decennia die volgden bouwde Van de Poll een omvangrijk oeuvre op met een breed scala aan onderwerpen. Die foto's zijn door het Nationaal Archief, dat zijn nalatenschap beheert, digitaal beschikbaar gemaakt. Een selectie werd door het Fotomuseum Den Haag tentoongesteld en met een introductie van Louis Zweers in boekvorm uitgebracht.³ Voor dit artikel zijn de reis-, oorlogs- en koloniale fotoreportages relevant.

Van de Poll toonde de esthetiek van de vele landen die hij bezocht. Zijn reizen naar de islamitische wereld in de jaren dertig van de twintigste eeuw leverden bijvoorbeeld exotische opnames op van Marokko en Egypte, die voldeden aan het heersende romantisch-oriëntaalse beeld van die samenlevingen. Van de Poll was geen geëngageerde fotograaf; armoede en sociale misstanden waren geen thema's in zijn fotografie.

Dat veranderde enigszins in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. Zo fotografeerde hij de Joodse wijk in Warschau. En

hoewel hij naar karakteristieke en schilderachtige beelden zocht, werd armoede zichtbaar in de wijk die gedurende de oorlog deels werd vernietigd en waarvan de bewoners economisch werden geïsoleerd en later door de Duitse bezetter gedeporteerd.⁴ Hij fotografeerde de opmars van de Duitse *Wehrmacht* in Sudetenland. Gedurende de oorlog werkte Van de Poll bij de fototechnische dienst van Philips, dat onder beheer van de Duitse bezetter kwam te staan, maar in 1944 kwam hij in dienst van de perseenheid van de *Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force* (SHAEF). Als staffotograaf met de militaire rang van kapitein werkte hij voor prins Bernhard, bevelhebber van de Binnenlandse Strijdkrachten. Samen met de prins, met wie hij bevriend raakte, reisde hij door de bevrijde gebieden van Nederland en legde hij zijn impressies ervan op indrukwekkende wijze vast.

Na de bevrijding van Nederland vervolgde hij die serie foto's voor het Algemeen Nederlandsch Fotobureau (ANEFO), dat onder het Militair Gezag viel en volledige zeggenschap had over wat wel en wat niet mocht worden gepubliceerd. Kort daarna vertrok Van de Poll naar Indonesië om daar de bevrijde burgers uit de Japanse gevangenkampen te fotograferen en het werk van de Nederlandse militairen in de onafhankelijkheidsoorlog in beeld te brengen. In dat werk stelde Van de Poll zich volledig en kritiekloos aan de officiële Nederlandse kant van de onafhankelijkheidsoorlog. Die foto's waren een eerbetoon aan de inspanningen van de Nederlandse militairen, op dat moment vooral oorlogsvrijwilligers.⁵ Terwijl de onafhankelijkheidsoorlog nog woedde, reisde Van de Poll met zijn camera door Suriname en de Antillen. Later, in 1955, bezocht hij Suriname opnieuw om het bezoek van koningin Juliana en prins Bernhard vast te leggen. In totaal leverden deze reportages in Suriname 3368 foto's op die in het Nationaal Archief te vinden zijn. 111 daarvan hebben militairen als onderwerp en 22 foto's zijn in en rondom het dorp Mata gemaakt.⁶

De militairen

Volgens de beschrijving van het Nationaal Archief dateert de hierboven gereproduceerde foto van 1947, maar waarschijnlijk is de foto in 1948 genomen. Zweers schrijft in ieder geval dat Van de Poll in het voorjaar van 1948 in opdracht van het blad *De Spiegel*

naar de Nederlandse Antillen, Suriname en andere landen in de regio reisde.⁷ Die reis resulteerde voor wat betreft Suriname in 1949 in twee reportages in het blad en in het fotoboek *Suriname*, waarvan later ook een Engelstalige editie verscheen.⁸ In de publicaties wordt niet vermeld wanneer de reis exact plaatsvond.

Voor deze foto maakt het wel degelijk verschil uit in welk jaar die is gemaakt. Als de foto in 1947 is genomen, zoals vermeld in het Nationaal Archief, dan zijn de geportretteerde militairen Nederlandse oorlogsvrijwilligers. De Landmacht Suriname raakte na de Tweede Wereldoorlog verzwakt vanwege de massale uitstroom van militairen naar Europa en Indonesië. In 1947 telde de Landmacht Suriname ongeveer 300 Nederlandse militairen, onder wie 250 Nederlandse oorlogsvrijwilligers die eigenlijk waren aange trokken voor de onafhankelijkheidsoorlog in Indonesië maar naar Suriname werden gestuurd om de leegloop van de landmacht enigszins op te vangen. Zij dienden naast 40 militairen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) die zowel van Nederlandse als van Surinaamse afkomst waren; vóór de oorlog leverde het KNIL de militairen voor Suriname. Ten slotte versterkten in 1947 gerepatrieerde Surinaamse Indonesië-veteranen en voormalige schutters uit de Tweede Wereldoorlog de militaire eenheid in Suriname, bij elkaar 180 militairen.⁹ In 1940 was de Schutterij gemobiliseerd, eerst op vrijwillige basis en vanaf eind 1941 verplicht omdat er in Suriname geen dienstplicht bestond. Na afloop van de oorlog werd de schutterij weer rustende verklaard, maar een deel bleef dus nog enige tijd actief om het tekort aan militairen op te vangen.

Als de foto in 1948 is gemaakt, dan zien we hier naar alle waarschijnlijkheid jonge Nederlandse dienstplichtigen op patrouille. Het eerste detachement dienstplichtigen van de Koninklijke Landmacht zette in maart 1948 voet op Surinaamse bodem, een tweede detachement volgde in juni van dat jaar. Omdat de onafhankelijkheidsoorlog in Indonesië aan Nederlandse zijde een enorme behoefte aan militairen tot gevolg had, maakte de regering het tijdelijk mogelijk om vanaf eind 1946 dienstplichtigen gedwongen uit te zenden. Na de soevereiniteitsoverdracht kwam een einde aan de verplichte uitzending van dienstplichtigen. In de tussentijd werd dus ook voor de Landmacht Suriname gebruik gemaakt van die tijdelijke wetswijziging, die dan wel door de oor-

log in Indonesië was ingegeven, maar niet geografisch bepaald was.¹⁰

De onafhankelijkheidsoorlog in Indonesië, de besprekingen over de autonomie van de koloniën, toenemende etnische spanningen tussen Creolen en Hindoestanen én een ternauwernood vrijdelde coup poging van Simon Sanches in 1947 maakten gouverneur J.C. Brons onzeker over de stabiliteit van het Nederlandse koloniale gezag in Suriname. De Surinaamse remigrant Simon Sanches, met een flink aandeel Surinaamse Indië-veteranen onder zijn ruim tachtig aanhangers, bereidde in 1947 een coup voor om vervolgens de banden met Nederland te kunnen verbreken. De coup werd voorkomen, omdat enkele volgelingen wroeging kregen en uit de school klapten, waardoor deze kwestie met een sisser afliep.

Brons wilde zijn gezag verstevigen met meer militaire mankracht. Mede met het argument dat het einde van de dienstdienst van de oorlogsvrijwilligers naderde, wist hij Den Haag te overtuigen van de noodzaak de landmacht te versterken met twee volledig geëncadreerde pelotons infanterie. Aangezien er geen oorlogsvrijwilligers meer beschikbaar waren, besloot Den Haag dienstplichtigen uit te zenden. De eerste lichter dienstplichtigen naar Suriname werd kort voor haar vertrek ingelicht over de nieuwe bestemming. Het was een plotseling besluit, dat deze dienstplichtigen een heel wat mildere ervaring zou brengen dan hen in Indonesië te wachten zou hebben gestaan.¹¹ Een definitief besluit hoe de militaire macht in Suriname eruit kwam te zien, liet op zich wachten omdat er na de oorlog volop werd gediscussieerd over de toekomst van de krijgsmacht in dit deel van het koninkrijk. Het was de vraag of de landmacht of de marine die taak op zich zou nemen. Een vraag die in het voordeel van de eerste werd beslist en uiteindelijk zou leiden tot de oprichting van de Troepenmacht in Suriname (TRIS).

De zo bij elkaar getrommelde militairen van de Landmacht Suriname vulden dus de leemte in de militaire organisatie die na de oorlog was ontstaan. Maar die landmacht was niet alleen divers in mankracht, ook uniform en uitrusting waren een samenstelling van verschillende elementen. De foto laat goed zien dat de Landmacht Suriname Amerikaans was uitgerust en bewapend én hoe deze dit combineerde met elementen van het KNIL van vóór

1942. Zo dragen de soldaten op de foto over hun katoenen hemd en broek de Amerikaanse *Pattern Web Equipment* voor geweerdragenden uit de Tweede Wereldoorlog (*Belt, Cartridge, Cal .30, Dismounted*, M-1923; *Suspenders, Belt*, M-1936 en *Leggings, Dismounted*, M-1938). Hun hoofddekseel is echter een gevlochten bamboehoed van het vooroorlogse model KNIL. De militairen zijn bewapend met de Johnson M1941, een halfautomatisch geweer, kaliber .30-06 (7.62 mm). Dit Amerikaanse vuurwapen werd in 1941 bij het KNIL ingevoerd, maar bereikte Nederlands-Indië te laat om te worden ingezet; het land was inmiddels bezet door de Japanners. Het vuurwapen werd daarom uitgereikt aan de troepen in Suriname en de Nederlandse Antillen én aan het Korps Mariniers.¹² Op een andere foto uit dezelfde serie is een officier te zien, bewapend met een pistool en een Marechaussee-klewang.¹³

Op grond van de informatie over het reisschema van Van de Poll en de publicatie van de Suriname- en Antillenfoto's in 1949 kies ik dus voor 1948 als het geboortjaar van deze foto en vind ik het aannemelijk dat hier dienstplichtige soldaten op patrouille zijn gefotografeerd.

In het fotoboek *Suriname* nam Van de Poll drie foto's op van de reeks defensie-foto's. Daarvan is zeker één in het dorp Mata gemaakt. Op die foto zien we een militair bij een vrouw met een kind op de arm voor haar woning. De militair geeft het kind een aai over de bol. 'Even kennismaken met de Indianen', is het bijschrift, koloniale harmonie de boodschap.¹⁴

De Arowakken van Mata

In Suriname leven acht verschillende groepen Inheemsen,¹⁵ nazaten van de oorspronkelijke bevolking in Suriname. Ze zijn grofweg te onderscheiden in de Inheemsen die aan de kust en in het savannegebied leven en degenen die in het binnenland zijn gevestigd. De Caraïben (Kari'na) en de Arowakken (Lokono) hebben hun dorpen in het kustgebied, verspreid over de gehele breedte van het land. Mata is een van die dorpen, bewoond door de Arowakken.

Op de foto (op p. 180) zijn traditionele woningen te zien. Een dergelijke woning bestaat uit twee, meestal aan elkaar grenzende, constructies. In één verblijf wordt gekookt, gewerkt en geleefd. Vaak zijn dit open structuren, zoals ook op de foto is te zien. Van

de Poll nam de foto vanuit de woning. In het tweede verblijf met een gesloten constructie wordt geslapen en kunnen spullen worden opgeborgen.¹⁶ Op de achtergrond van de foto en op andere foto's uit dezelfde serie zijn daarvan voorbeelden te zien. Het dak van beide woningen is gemaakt van de bladeren van de pinapalm, ook wel *podisiri* of palissadepalm genoemd.

De Arowakken zijn landbouwers, die ook jagen, vissen en fruit verzamelen in het bos; vruchten waar deze militairen van proeven.¹⁷ Maar het waren zeker geen geïsoleerd levende gemeenschappen, zoals de Inheemsen in het binnenland.¹⁸ De Arowakken van Mata hadden, net als de andere Inheemse dorpen in het kustgebied, van oudsher contact met Paramaribo en omgeving. Zij participeerden in alle opzichten in de Surinaamse staat en samenleving. Mata ligt hemelsbreed 45 kilometer van Paramaribo en 15 kilometer van het internationale vliegveld Zanderij in het district Para. Vlak achter de luchthaven lag de kazerne Bosbivak, de huidige Ayoko-kazerne. Op Bosbivak kregen de rekruten informatie over het land, leerden ze kaartlezen, het kompas gebruiken, patrouillelopen, kregen ze jungletraining en oefenden ze op de schietbanen.¹⁹ De training op Bosbivak was de kern van de militaire opleiding in Suriname. Een bezoek aan het dorp Mata en zijn bewoners was onderdeel van de patrouilles met als doel oefening en verkenning.²⁰ De bewoners van Mata leken gewend aan het geüniformeerde bezoek. Sterker nog, Arowakken en Caraïben waren als gidsen in dienst van de latere Troepenmacht in Suriname; zij maakten deel uit van het burgerpersoneel.

Van de Poll lijkt met zijn foto's de werkelijkheid dan ook exotischer voor te stellen dan die was. De foto's die Van de Poll uiteindelijk selecteerde voor publicatie passen goed in het klassieke beeld van de koloniale fotografie, zoals Susie Protschky dat voor koloniaal Indonesië beschreef: foto's die aan de ene kant de kolonie als efficiënt en aantrekkelijk wingewest tonen, maar ook de ongerepte natuur en tradities van het land laten zien. Dat laatste was vooral een voortzetting van de koloniale verbeelding in de schilder- en tekenkunst.²¹ De foto's van Van de Poll laten de economische mogelijkheden zien, zoals de bauxietwinning en balata-tap.²² Ook de welvaart en kennis die Nederland heeft gebracht worden in beeld gebracht. Zo krijgen onderwijs en gezondheids-

zorg voor de lokale bevolking veel aandacht. Op een van de gepubliceerde foto's van militairen is te zien hoe medische hulp wordt geboden: 'De sergeant ziekenoppasser verleent geneeskundige hulp aan een zieke Indiaanse jongen', luidt het bijschrift.²³ Verder zijn er in het boek *Suriname* foto's opgenomen van de overweldigende en ongerepte natuur in het binnenland. De Marrons, nakomelingen van gevluchte slaven, worden veelvuldig afgebeeld, evenals de andere bevolkingsgroepen – waarmee Van de Poll de culturele verscheidenheid in het land toont.

Op deze reis bezocht de fotograaf alleen de Inheemsen in het kustgebied. Van de Polls positieve kijk op hetgeen het moederland had gebracht aan welvaart en voorzieningen, botste hier enigszins met zijn voorkeur voor mooie exotische beelden. Met teleurstelling spreekt hij over de invloed van de kerstening op kleding: 'De kralen vrouwenschortjes, alsmede veren hoofdversiersels en andere bij heidense ceremoniën gebruikte sieraden en tooisels, hebben plaatsgemaakt voor fantasieloze, zakkerige katoenen hemden en doeken.'²⁴ In 1955, toen hij de reis van koningin Juliana en prins Bernhard aan Suriname vastlegde, fotografeerde hij de Wayana op een wijze die wel aan zijn ideaalbeeld voldeed.²⁵ Met de gepubliceerde foto's van Suriname keerde Van de Poll in feite terug naar de stijl van zijn vooroorlogse reisfotografie, maar nu in een koloniale context. Protschky stelt dat door kolonialisme in harmonie met natuur en culturele tradities te verbeelden oppositie tegen het kolonialisme buiten beeld bleef.²⁶ Dat geldt ook voor het Suriname van Van de Poll.

Wat we niet zien

Na de Tweede Wereldoorlog werd in Indonesië de onafhankelijkheid met militaire middelen bevochten en bestreden. In Suriname en de Nederlandse Antillen was van een dergelijke strijd geen sprake, al stonden de traditionele koloniale verhoudingen wel ter discussie. In 1947 werden in Den Haag algemeen vertegenwoordigers van Suriname en de Antillen benoemd om de relaties tussen beide koloniën en Nederland te versterken. In januari 1948 werd de eerste van een reeks rondetafelconferenties gehouden met afgevaardigden uit de Antillen, Suriname en Nederland, wat in 1954 resulteerde in het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden dat Suriname en de Antillen autonomie gaf. Kort na de eerste con-

Een demonstratie vóór de autonomie van Suriname, 6 maart 1948. (Collectie ANP, Hollandse Hoogte)

ferentie, in maart 1948, trokken Surinaamse burgers met span-
doeken door de straten van Paramaribo om te betogen vóór de
invoering van de autonomie. Al in mei 1948 kregen de Surinaamse
en Antilliaanse staten (parlementen) meer invloed op het binnen-
lands bestuur en werd het algemeen kiesrecht ingevoerd.²⁷

De demonstratie in maart 1948 in Paramaribo voor de autono-
mie van Suriname en de rechtszaak tegen Simon Sanches eerder

dat jaar werden gefotografeerd door De Ziel.²⁸ Die rimpelingen in de sociale en politieke stabiliteit zijn niet terug te zien in de foto's van Van de Poll.

De foto's volgen op de Indonesië-reeks die hij eveneens in opdracht van *De Spiegel* maakte en die in 1947 werden gepubliceerd, kort voor hij de opdracht kreeg om Suriname en de Nederlandse Antillen in beeld te brengen. In de Indonesië-serie was de militaire aanwezigheid het centrale thema.²⁹ Op de gepubliceerde Suriname-foto's zijn weinig militairen te zien. *De Spiegel* drukte er geen één af in de tweedelige serie die begint met de titel 'Suriname vecht tegen het oerwoud' en in het boek *Suriname* zijn er de genoemde 3 van in totaal 199 afbeeldingen.³⁰ De reden voor deze selectie is niet bekend. Er viel in militair opzicht weinig te verbergen, maar er gebeurde ook niets spectaculairs. Toch kan hebben meegespeeld dat in 1949, toen de foto's aan het publiek werden getoond – het jaar waarin Indonesië afstevende op onafhankelijkheid en Nederland na de Tweede Wereldoorlog in wederopbouw was – de fotograaf en redactie vooral een positief en nostalgisch beeld van Suriname en de Nederlandse Antillen wilden geven. Harmonieuze foto's die uitstralen dat angst voor een verdere afbrokkeling van het koninkrijk niet nodig was.

Net zomin als geschreven bronnen zijn afbeeldingen objectief. Ze representeren de visie van de maker en de tijd waarin de foto's zijn gemaakt. Keuzes en momenten waarop, zoals Michel-Rolph Trouillot het zo treffend verwoordde, ook de *stiltes* de geschiedenis binnendringen.³¹ Inmiddels weten we dat foto's geen pure representaties van het verleden zijn, maar eerder elementen in een visueel debat. Niet alleen de tijd en ruimte werden vastgelegd, maar met een foto werd ook een bepaald beeld gecreëerd.³² In de loop der tijd zijn we foto's anders gaan zien en beoordelen, wat het gebruik van beelden alleen maar interessanter en inhoudelijker maakt; een beeld is meer dan de aardige illustratie bij een tekst. Van de Poll fotografeerde met een koloniale blik, maar ook al leek hij gefocust op behoud en traditie, toch bracht hij als een van de weinigen die unieke naoorlogse transitieperiode in beeld. Voor de militaire geschiedenis van Suriname is deze serie foto's zeker interessant. De bemanning en uitrusting laten een naoorlogse militaire organisatie zien die nog niet definitief vorm had gekregen en waarvan de invulling op dat moment mede was bepaald door

de onafhankelijkheidsoorlog in Indonesië. De Surinaamse bevolking, zo weten we inmiddels, zou niet snel daarna uit de schaduw van deze koloniale oorlog stappen om zich een lange weg naar onafhankelijkheid te banen.

- 33 Diverse onderzoekscommissies bogen zich destijds over het toepassen van het standrecht op Celebes. Zie voor de analyse van de besluitvorming en uitvoering Willem IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire. Kapitein Westerling en de standrechtelijke executies* (Dieren 1984) en Rémy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016) 247-323.
- 34 NIMH, Nederlands-Indië contra Japan (1940-1946), 508, inv.nr. 1198: Brief WCIT aan Troepencommandant Sumatra, 1 juli 1946.
- 35 Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën en opvolgers: Dossier-archief, nummer toegang 2.10.54, inv.nr. 3686: Sententie Hoog Militair Gerechtshof zaak Maseland, 29 september 1949.
- 36 Dit werd vooral benadrukt in de zaak tegen de vermeende verrader van het verzet: NIOD, collectie 400 IC, inv.nr. 1448: Requisitoir auditeur-militair mr. P.R. Vetter inzake 'Maseland', 1 oktober 1948.
- 37 NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr. 5328: 'The exploitation of Japanese documents', uitgave van de Allied Translator and Interpreter Section South West Pacific Area, 14 December 1944.
- 38 NIMH, Nederlands-Indië contra Japan (1940-1946), 508, inv.nr. 1185: Voordracht Ridder mwo 4e Klasse Overakker, 24 maart 1947.
- 39 Zwinkels, *Overakker-complot*, 135-138.
- 40 NL-HaNA, Nefis en CMI, 2.10.62, inv.nr. 1925: Rapport Japanse rechtspraak, 24 juni 1946.
- 41 Recente voorbeelden zijn: *The invasion of the Dutch East Indies*. Senshi Sōsho (War History Series) (Willem Rummelink vert.) (Leiden 2015); *The operations of the Navy in the Dutch East Indies and the Bay of Bengal*, Idem (Willem Rummelink vert.) (Leiden 2018).
- 42 Een publicatie waarin die visies zijn samengebracht is: Remco Raben, Mischa F.C. Hoyinck en Michael Baskett red., *Beelden van de Japanse bezetting van Indonesië: persoonlijke getuigenissen en publieke beeldvorming in Indonesië, Japan en Nederland* (Zwolle en Amsterdam 1999).

Een opmerkelijk bezoek

- 1 Marcell Mauss, *The gift. Expanded edition* (Chicago 2016).
- 2 Susan Legêne, *Spiegelreflex. Culturele sporen van de koloniale ervaring* (Amsterdam 2010) 87-88.
- 3 Louis Zweers, *Willem van de Poll, 1895-1970* (Warnsveld 2005). Zie ook <https://nl.wikipedia.org/wiki/Willem_van_de_Poll>, 11 januari 2020.
- 4 Zweers, *Willem van de Poll*, 19.
- 5 Ibidem, 29-31.
- 6 <www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/fotos>, 9 juli 2020.
- 7 Zweers, *Willem van de Poll*, 31.
- 8 Willem van de Poll, 'Suriname vecht tegen het oerwoud', *De Spiegel* 15 (8 januari 1949) 3-5; 'Per korjaal het oerwoud in', *De Spiegel* (15 januari 1949) 3-5; *Suriname. Een fotoreportage van land en volk* (Den Haag 1949); *Surinam. The country and its People* (Den Haag 1951).
- 9 Ellen Klinkers, *De troepenmacht in Suriname. De Nederlandse defensie in een veranderende wereld, 1940-1975* (Amsterdam 2015) 71-72.
- 10 Ibidem, 76.
- 11 Ibidem, 63.
- 12 Met dank aan Marc Lohnstein, assistent-conservator Museum Bronbeek.
- 13 <<https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/fotocollectie/aeb912be-dob4-102d-bcf8-003048976d84>>, 19 februari 2020.